

Плаксивий О.А., магістрант 1-го року
підготовки, спеціальність «Право»
Інститут права та суспільних відносин
Університету «Україна»

Олійник О.М., старший викладач
кафедри бізнесу і права
Вінницький соціально-економічний інститут
Університету «Україна»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4883-2055>

DOI: <https://doi.org/10.58521/2521-1390-2022-23-24-22>

ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ, МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ ПОТЕНЦІЙНОЇ ЖЕРТВИ

VICTIM BEHAVIOR OF CRIME VICTIMS, THE BEHAVIOR MODEL OF A POTENTIAL VICTIM

Анотація. Дане дослідження виявляє основні поведінкові особливості жертви, її емоційний стан та характеристики за якими її ідентифікує злочинець. Воно спрямоване на визначення ключових моментів, якими оперується злочинець під час вибору жертви, її психологічного портрету та причини її віктимної поведінки.

Ключові слова: віктимна поведінка, жертва, злочинець, кримінологія, психологія жертви.

Abstract. This study reveals the main behavioral features of the victim, her emotional state and characteristics by which the criminal identifies her. It is aimed at determining the key points used by the criminal when choosing a victim, her psychological portrait and the reasons for her victim behavior.

Keywords: victim behavior, victim, criminal, criminology, victim psychology.

Постановка проблеми. В процесі еволюції людства постало необхідним визначити методику за якою злочинець обирає жертву та підсвідомо формує її психологічний портрет. В такому розумінні визначення віктимної поведінки жертви є важливим процесом розвитку сучасної криміналістики, як науки, адже вивчення системи та моделі поведінки жертви дасть можливість удосконалити процес відбору основних рис притаманним жертві, що в свою чергу дасть можливість зрозуміти злочинця, його мотив, його інстинкти та повадки.

Розвиток даної системи наукових знань дасть змогу визначити не просто расову належність, віросповідання, зовнішню характеристику жертви чи манеру вчинення злочину, а дасть змогу виокремити поведінкові особливості жертви, які можуть підштовхнути зловмисника вчинити злочин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні в кримінології віктимна поведінка не досліджена в повному обсязі, адже вона є своєрідним антиподом до злочинної поведінки. Вона була і залишається частиною механізму злочинної поведінки та обставин, які пом'якшують вину.

Сучасні науковці такі, як Головкін Б.М., Наварро Д., Екман П., Гейґ М., Ялом І., Стоун Д., Петтон Б., Гін Ш., Меєр Е., Фосслін Л., Даффі Вест М. та ін., які вивчали особливості віктимної поведінки, її основні характеристики, допомогли скласти уявлення про систему цієї поведінки хоча і не в повній мірі, але практичного застосування її не було.

Мета. Розглянувши дану тему можна визначити той факт, що основною метою дослідження є віктимна поведінка жертви, її особливості та ті характеристики відповідно до яких злочинець обирає жертву.

Виклад основного матеріалу. З розвитком суспільства виникла необхідність дослідження віктимної поведінки жертви та її основних характеристик.

Злочин за своєю психологічною особливістю не відрізняється від інших вчинків людей, але існує ряд факторів, які впливають на вибір злочинцем потенційної жертви.

Злочинець – це потенційний брехун, який враховуючи всі за і проти до останнього моменту стежить за своїми словами, мімікою і всіляко намагається контролювати їх, адже не вірна поведінка чи то ще якась маніпуляція може призвести до того, що він може викрити себе і тим самим злякати потенційну жертву [7].

Велике значення має і відчуття провини у жертви за якісь вчинки. Наприклад, за те, що вона боїться бути не ідеальною дружиною чи чоловіком, сином чи донькою, матір'ю чи батьком, громадянином чи людиною. Хоча для картань можуть бути і інші причини, наприклад боязнь жертви втратити близьку людину, нестача часу, який можна використати для відпочинку з сім'єю, чи то невиконання роботи, яку варто було б зробити, конфлікти в сім'ї, на роботі тощо. Такі речі дуже часто помічають потенційні злочинці, які можуть використати дані проблеми проти своєї жертви і користуватися її безпорадністю.

Причиною із якої злочинець обирає собі жертву є і соціальні мережі, які теж можуть бути використані, як засіб створення певного психологічного портрету жертви, її емоцій, інтересів, способу життя та світогляду в цілому. Цифрові сліди стають все більш доступними, а соціальні мережі такі, як Instagram, Telegram, TikTok дають злочинцям можливість використати всі публікації жертви проти неї та її близьких. Небезпечними є не тільки публікації та сторіс жертви, а і проведені стріми, де кожен може поставити власнику аккаунта будь-яке питання, яке може бути провокацією та нести в собі ту інформацію, яка буде важливою в подальшому для злочинця [8].

Страх смерті, як і будь-яка фобія переслідує людство уже сотні років. Він то наростає то спадає, але присутній завжди, як підступна примара, то лякає людину, то знову зникає. Під час втрати близької людини особа, яка понесла втрату, слабка і часто може прагнути до того, щоб її жаліли і цим теж може скористатись злочинець. Такий вид віктимної поведінки сприяє тому, що жертва втрачає пильність, всіляко

намагаючись привернути увагу інших, поділитись своїм горем або замкнутись у собі, що всіляко полегшує можливість маніпуляцій з боку злочинця.

Страх смерті може бути і в жертви, яка спровокувала злочинця до дій та всіляко панікує. Напруження, яке виникає між ними може підігрівати інтерес злочинця, давати йому можливість залякувати жертву, інстинктивно готувати її до того, що вона помре, маніпулювати уявою жертви отримуючи від цього моральне, а в деяких ситуаціях і фізичне задоволення. Адже кожному злочинцю подобається відчувати те, що він має владу над кимось і може вирішувати його подальшу долю [9].

Віктимна поведінка жертви, її реакція на джерело подразнення: злочинця може бути різна. Це залежить від психологічного стану людини, її особливостей, навичок вести бесіду та системи уміння керувати собою в стресовій ситуації [1].

Під час вибору жертви злочинець в першу чергу всіма методами проникає в її життя, знайомиться з нею, впливає на її вибір, очікує від неї моральної віддачі та маніпулює нею. Вибір жертви відбувається за віковою особливістю, статтю, расою, віросповіданням, манерою спілкуватись з іншими, зовнішнім виглядом, але у всіх випадках ключовим моментом є те, що всі ці люди не здатні себе захистити і морально готові до того щоб бути жертвою.

Обираючи жертву злочинець шукає з нею зоровий контакт. Часте потирання перенісся, заплющення очей свідчить про стурбованість, хвилювання злочинця. В той же час злочинець помічає, що очі жертви бігають, вона відчуває напруження, тривогу, страх або занепокоєння. Варто врахувати і те, що жертва в такий спосіб аналізує ситуацію, розглядає варіанти її послаблення і обдумує рішення, які можуть або спровокувати злочинця або заспокоїти його. Сухість в роті жертви, опускання нижньої губи може бути причиною страху, стресової ситуації. Коли жертва відчуває страх, вона не може впливати на свої емоції, тому при спілкуванні з злочинцем не контролює висоту голосу, інтонацію. Часто жертва починає заїкатись від хвилювання, часто повторювати слова. Жертва може пощипувати губи, що теж вказує на її занепокоєння.

Коли злочинець стискає рот жертві, то це підвищує рівень стресу і жертва нервує більше, це загострює ситуацію між ними.

Погляд скоса може застосовувати злочинець для того, щоб виказати відразу, презирство до жертви. Роздування ніздрів свідчить про готовність злочинця до дій, агресії [3].

Віктимна поведінка жертви сприяє виникненню конфліктної ситуації між злочинцем та жертвою, що може призвести до непередбачуваних наслідків. Зв'язок між злочинцем та жертвою існує ще до моменту настання злочину.

Віктимна поведінка формується під впливом життєвого досвіду особистості, її сприйняття чи реакції на те чи інше явище. Прояв такої поведінки в жертви відноситься до неадекватної поведінки, тої, яка може спровокувати злочинця, викликати в жертви ілюзію безпеки [1].

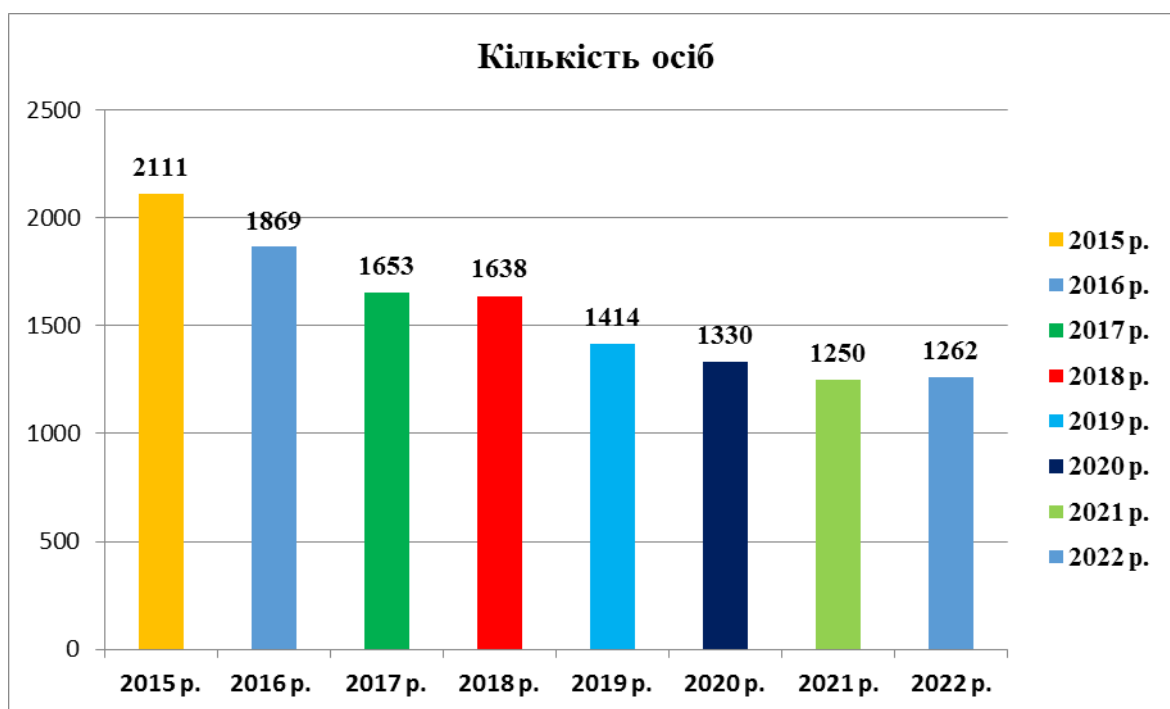

Рис. 1. Наслідки нападу з метою вбивства чи нанесення ушкоджень, які призвели до смерті жертви в динаміці з 2015-2022 рр.

Розглянувши та проаналізувавши динаміку, яка відображена у діаграмі можна дійти висновку, що кількість жертв, які загинули внаслідок нападу, вбивства чи тілесних ушкоджень зменшилась. Так, порівнявши кількість жертв у 2015 р. та 2022 р. можна побачити, що кількість осіб, які загинули в такий спосіб зменшилась на 849 осіб. Якщо врахувати той фактор, що взаємодія органів правопорядку дала такий результат, то можна дійти висновку, що причиною зменшення стали дослідження невербального спілкування та вивчення віктимної поведінки жертв [2].

Особливим проявом віктимної поведінки жертви є сльози. Вони стимулюють злочинця. На сьогодні розрізняють три типи сліз:

- базальні – звожують очі, але чітких емоцій жертва не проявляє;
- рефлексорні – захищають очі, виникають, як реакція на подразник;
- емоційні – спричинені сильними емоціями.

Сльози показують злочинцю страх жертви, її моральну нестійкість, вплив маніпуляцій злочинця на її емоційний стан [12].

Внаслідок необачності, легковажності, неправильної оцінки ситуації, жертві може бути завдано шкоди. Не виключено і того факту, що внаслідок неправильної поведінки жертви, відсутності реакції на злочинні дії, нечинення опору діям злочинця може виникнути ситуація, яка може призвести до летального випадку. До віктимної поведінки може належати і позитивна поведінка жертви, якщо вона полягатиме у здійсненні чинення опору злочинцю, захисту іншої особи від злочинця, наприклад, при виконанні службових або громадських обов'язків. Є вірогідність і того, що, якби жертва не захищалась, то вона б не викликала насильницької реакції з боку злочинця. У кожній ситуації віктимність проявляється по-різному, навіть в одній і тій ж особі

чи різних осіб при однакових обставинах [4].

Характеризуючи поняття віктимності поведінки варто зазначити, що вона включає в себе процес, який складається не тільки з дій, що змінюють стан в якому на даний момент знаходиться жертва, але й включає в себе явища та події, які їм передували, що запускають механізм дії протиправного вчинку. Кожен злочин - це акт поведінки людини. З точки зору психології - це активність, яка спричиняє свідоме вчинення злочинцем злочину. Враховуючи той факт, що суспільство засуджує злочинні дії такі наприклад, як вбивство, то злочинець не вбачає в них нічого поганого. Причини цього можуть бути різні [5]. Як приклад можуть бути травмами дитинства, жорстока поведінка батьків, погане виховання, булінг однолітків, ревності, нерозділене кохання, відчуттям власної безпорадності та нездатності самостійно відстояти себе та свої позиції. Такі особи формують у собі такі риси, як амбіційність, імпульсивність, невпевненість, експресивність, емоційну невиразність. Ці риси впливають на розвиток їх особистості, здатності в майбутньому бути схильним до насильства з метою задоволення свого еґо, самоствердження за рахунок чужого болю та влади над чужим життям [11].

Віктимна поведінка жертви, як правило, зумовлена низкою факторів, які впливають на її рішення в той чи інший проміжок часу. До них відносяться особливості фізіологічного стану особи, легковажне та недбале ставлення до особистої безпеки та безпеки інших, невідповідальним ставленням до норм та правил громадського порядку та громадської безпеки, участю у незаконних угодах через довірливість або необізнаність.

За характером віктимна поведінка поділяється на:

- 1) конфліктну – виникає в той момент коли жертва провокує злочинця.
- 2) провокаційну – виникає тоді коли в жертви присутня аморальна поведінка, демонстрації багатства тощо.
- 3) легковажну – виникає в результаті створення аварійної ситуації, довірливого ставлення до інших, чужих людей, які можуть бути злочинцями.
- 4) правомірну – присутня у випадку протидії злочинцям при виконанні громадських, службових обов'язків [6].

Сучасні вчені виділяють ряд видів помилок, які може здійснити жертва під час розмови із злочинцем, які можуть різко змінювати хід спілкування і взагалі змінювати його в інше русло. До них можна віднести наступні:

- коли людина має внутрішньоособовий конфлікт, який є причиною страху перед злочинцем;
- кращий спосіб не шукати причину чому особа, як жертва якимось чином спровокувала злочинця, а спробувати змінити свою поведінку: зблизитись з ним за допомогою погляду, спілкування, емоцій, вдатись до маніпуляцій, які зможуть знайти слабе місце злочинця;
- спробувати визначити цілі злочинця і визначити, які з них мають сенс [10].

Дослідивши дану тему можна дійти висновку, що вивчаючи обставини, що сприяють зародженню і розвитку протиправного діяння, необхідно звернути увагу на

те, що у вчиненні злочину чи ні, суттєву роль відіграє характер відносин, які складається між злочинцем, жертвою та третіх осіб, які грали роль у вчиненні правопорушення. Не виключаємо і той факт, що від жертви багато залежить: чи вона бажає терпіти насилля чи готова до активних дій.

Список використаних джерел:

1. Головкін Б.М. Віктимна поведінка жертв злочинів. Кримінальне право та криминологія. *Кримінальновиконавче право*. 2016. № 20. С. 124-135. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19141/1/Holovkin_124-135.pdf
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Наварро Д. Словник мови тіла. Секрети невербальної комунікації. Віват, 2021. С. 184
4. Криминологічна характеристика жертви злочину. *Віктимність і її основні характеристики. Віктимізація*. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kryminoloh_viktyvm/files/t2.pdf
5. Віктимна поведінка жертви злочину. URL: <https://studfile.net/preview/5169969/page:6/>
6. Віктимна поведінка. URL: https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/viktyvna_povedinka
7. Екман П. Теорія брехні. Як визначити брехуна в бізнесі, політиці та приватному житті. КМ-Букс, 2021. С. 69
8. Гейг М. Нотатки про нервову планету. Жорж, 2021. С. 31-43.
9. Ялом І. Вдивляючись у сонце долаючи страх смерті. Клуб сімейного дозвілля, Харків, 2020. С. 15-157
10. Стоун Д., Петтон Б., Гін Ш. Складні розмови. Х.: Віват, 2019. С. 157-159
11. Меєр Е. Культурна карта. *Наш формат*. 2020. С. 173-174
12. Фосслін Л., Даффі Вест М. Емоції на роботі. *Наш формат*. 2020. С. 146